

XVIII. ÉVFOLYAM / 100. SZÁM

KÖRKÉRDÉS AZ ÉPÍTÉSZETRŐL

SZÖVEG TEXT: BALÁZS MIHÁLY, BÁNKI ÉVA, BARABÁS MÁRTON, CSEH ANDRÁS, ERHARDT GÁBOR, FERENCZ MARCEL, KRIZSÁN ANDRÁS, MAGYAR PÉTER, PINTÉR MÁRTON, PUHL ANTAL, SOMOGYI KRISZTINA, SUGÁR PÉTER, SULYOK MIKLÓS, TÉREY JÁNOS, TILLMANN J. A.

100., jubileumi számához érkezett a Magyar Építőművészet folyóirat 2001-ben újjá indított *Utóirat / Post Scriptum* című elméleti melléklete. Ezt az alkalmat közösségi ünneppé kívántuk tenni, ezért körkérdéssel fordultunk a magyar építészet és a szélesebb hazai kultúra szereplőjéhez: foglalják össze, mit gondolnak az építészetről, annak helyzetéről, szerepéről itt és most, illetve a jövőben milyen szerepét látják. Három kérdést tettünk fel, meghagyva a szabadságot, hogy a megkérdezettek bármelyik kérdésre külön, vagy közülük többre együtt, esetleg a téma kapcsán számukra fontosabbnak tartott kérdésekre válaszoljanak.

A feltett kérdések:

1. Miben változott az épített környezet az ezredforduló óta Magyarországon és a világban? Lát-e olyan tendenciát a változásokban, aminek pozitív hatása lehet a jövőnkre nézve?
2. Kultúra-e már/még az építészet?
3. Mit jelent Önnek a kortárs építészet?

A válaszokat alább közöljük, bizva abban, hogy kirajzolódik belőlük egy pontos kép az építészet mai helyéről és lehetőségeiről.

BALÁZS MIHÁLY DLA
építész

1. Az utóbbi két évtizedben globális szinten megjelenő intenzív népességnövekedés (egyres országokban csökkenés) alapvetően átalakította a társadalmakat, a társadalmi mozgásokat. Emellett a korábban jobbra csak statisztikai adatokból kiolvasható klímaváltozás mára minden ember számára személyesen is érzékelhető, ijesztő realitássá vált. Mindehhez még egy technológiai forradalom is párosul, melynek eredményei látványosan beépülnek mindennapjainkba, újraírva szokásainkat, közösségi kapcsolatainkat, megszokott létformánkat. Népeségnövekedés, klímaváltozás, tudományos-technológiai forradalom: három önmagában is nagyon összetett jelenség, soha nem tapasztalt együttállásuk és együtt hatásuk komoly kihívást jelent az egyén és a közösségek számára.

Az új helyzetre az építészet a maga kiterjedt, bár korlátozott eszközeivel reagált. Olyan új fogalmak jelentek meg a diskurzusban, mint a szolidáris építészet vagy a participatív tervezés, hangsúlyosan előtérbe került közösség és építészet viszonyának kérdése. A nyolcvanas-kilencvenes évek sztárépítészete iránti feltétlen figyelem részben átterelődött az építészek nélküli építészet kiterjedt világára, ami embertömegek életkörülményeit közvetlenül érintő kérdés. Az építészeti elit egy részének érdeklődése az elmaradt térségek felé fordult, egyetemi közösségek keresték a kapcsolatot hátrányos helyzetű településekkel, csoportokkal.

Elismertségét tekintve a szolidáris építészet lassan a műépítészet rangjára emelkedett, Aravena Pritzker-díja ennek ékes bizonyítéka. Ez a szemléletváltás bizonyosan az egyik legjelentősebb, de lehet, hogy a legfontosabb mozzanata az elmúlt két évtizednek!

A társadalmi problémákon túl az építészek a klímaváltozásból következő nehézségekkel is szembesülni kényszerültek. A környezetvédelemre és energiafelhasználásra vonatkozó jogszabályok egyre szigorodó folyamatos változása jól megszokott és bevált gyakorlatok feladásához vezetett. Az anyaghasználati követelmények régi elvek elhagyását eredményezték például az újrahasznosítás terén. Az épületszerkezeti részletek aránya és működési logikája is látványos módosuláson ment át az utóbbi években, a gépészeti megoldások térnyerése pedig minden másnál feltűnőbb. Akár a műépítészet, akár a szolidáris építészet körében vizsgálódunk, megállapíthatjuk, hogy alapvetően megváltozott az alkalmas és elérhető (vagy éppen kötelező) építészeti eszköztár, megoldásaink sok tekintetben okosabbak, de összetettségük okán feltétlenül sérülékenyebbek is lettek.

Az új technológiák nem csak az épületeken, hanem a tervezési folyamatban is elterjedtek. Az egyre nagyobb teljesítményű hálózatba kapcsolt számítógépek szoftverjeikkel átvették az irodai szokásokat és minden értelemben határtalanra tették a tervezést. Átfomálták magát a gondolkodást, az alkotás folyamatát.

Pozitív hatás? A technológiai újítások mindegyikében látom a nagyszerűséget, de hogy ezzel mindig okosan tudunk-e bánni, azzal kapcsolatban erős kétségeim vannak. A klímaváltozás és népességnövekedés ténye már kevés optimizmusra ad okot, bár pozitív hozadéka ennek is lehet. Látom esélyét egy kényszerű reakciónak, amiben a mai kaotikus sokféleséget jó értelmű szellemi gazdagság váltja fel és ami egy mértéktartó, józan, etikus építészethez vezet.

2. Zavarba ejtő a kérdés, mert mindig evidensnek tekintettem, hogy igen, az építészet alapvetően kulturális kérdés. Közmegegyezés szerint

a kultúra az emberiséghez, vagy annak jól lehatárolható csoportjához, közösséghez kötődő anyagi és szellemi értékhalmoz, ennek birtoklása és használata pedig a műveltség. Utóbbi a mi társadalmunkban alapvetően a „klasszikus műveltséget” jelenti, vagyis az ókori görög-római alapokon álló értékek képviselőjét, ami látványosan megjelenik az építészetben is. Csak hogy természeténél fogva a kultúra, és benne az érték is, változó. Nem régi korok igazságainak megkérdőjelezéséről van itt szó, hanem érvényességük határaitól, újfajta értelmezéseiről. Az építés mint téralkotó tevékenység közösségi műfaj, maga az építés és a terek használata is összetartozást, összehangolt cselekvéseket feltételez - erre axiómaként tekintek. És bár a közösség fogalma sem állandó (elég itt Csányi Vilmos „egyszemélyes kultúra”, „egyszemélyes csoport” fogalmaira gondolni), makacsul hiszem, hogy az ember számára az összetartozás mint létforma továbbra is egzisztenciális és lelki szükséglet marad. Amennyiben közösség lesz, kultúra is lesz, és ez az építészetre közvetlenül kiható fontos körülmény. Hogy milyen értékekből tevődik össze majd mindez, nem tudni. Annyit már most is érzékelhetünk, hogy a fiatal korosztály értékrendjében kitüntetett helyet foglal el a mobilitás, a gyors helyzetfelismerés, a kompatibilitás - vagyis a klasszikus értékek mellé (vagy helyébe) újak sorakoznak. Vagy régi-új viselkedésformák. Mert mint Gyarmathy Éva pszichológus egy interjúban mondja, „Az embernek nem az írásbeliség gondolkodásmódja a természetes, hanem vadászó-gyűjtögető őseink gondolkodása.” Hangsúlyozva, hogy a digitális kultúra spontán hálózati szerveződései az emberhez mint alig változó biológiai lényhez közelebb állnak, mint a letelepedést feltételező földművelés és az írásbeliség, ami amúgy igen sikeressé tette az elmúlt tízezer évet, és ami a klasszikus kultúra alapja. Az egyik modell a kiszámíthatatlan, váratlan helyzetek megoldásának képességén alapul, a másik a kiszámíthatóságra, az előre tervezésre ösztönöz. Ma az előbbire tényleg nagy szükség mutatkozik. El kell fogadnunk, hogy az érték fogalma is állandóan változik, mi magunk alakítjuk.

3. Barátságokat és biztos tájékozódási pontokat, útjelzőket jelent ebben a meglepetésekkel teli, fordulatokban bővelkedő világban. A párbeszéd lehetőségét kínálja, vitákat generál, érvelésre készítet. Ez örömteli és jó értelemben izgatató. Talán inkább megnyugtató. Van valami idegesítő viszont annak tudatában, hogy az építés bár szükséges, de az élő természet egészére nézve súlyosan káros tevékenység. Ez tőlünk, építészektől felelős jelenlétet követel és ez a felelősség egyre erősebben foglalkoztat.

BÁNKI ÉVA író

1. Számos magyarhoz hasonlóan a modern építészet engem is a saját romlásommal szembesít. Egyetlen magyarországi „otthonomat” sem szerettem igazán. Olcsó, kényelmetlen, kicsi vagy túl nagy, gyorsan romlik, tönkremegy, nem működik. Csak a baj van vele. Púp a hátamon. Beragad, elázik, megráz, leomlik. Még el sem készült, már javítani kell. Nyáron kibírhatatlan, télen ennél is rosszabb. Felújítod vagy elhanyagolod,

nyúglódsz vele vagy hagyod, hogy a fejedre omoljon, sehogyan se jó. Mint ha valami szerves, bomló anyag közepébe fészkelnéd magad. Egy haza, amiben nincsenek lakható házak, valódi otthonok. Nincs olyan ház Magyarországon (legalábbis én nem laktam ilyenben), amit örökölni akarnék hagyni a gyerekeimnek. Talán mindez nem is a tervezők vagy a kőművesek hibája. Az olcsóság, romlottság, kényelmetlenség, feszélyezettség érzete elválaszthatatlan attól a politikai klímától, amiben 1914 óta élünk.

2. Úgy vélem, az építészet politikai művészet. Világos stratégiai elgondolás, hogy hogy élj, mit gondold magadról és másokról, a múlttól és a jövőről, hogy hogy neveld a gyerekeidet. Velencében lakva tapasztaltam meg, hogy az építészet (és maga a városkép) miben és hogyan változtathatja meg az embereket. Mert egy város, amelynek nincsenek magaslati, stratégiai pontjai, elkülönülő elitnegyedei, egyfajta politikai gondolkodást, személytelen egyenlőség-eszményt is rád kényszerít. Egy palota, amely évszázadokon át családi kincseskamraként, számtalan történet, stílus, emlék gyűjtőhelyeként funkcionál, ahonnan kamaszkorukban elszakadnak, de öregén visszatérnek a család tagjai, képes az egyént a tulajdon élete mellékszereplőjévé változtatni. Hiszen az ő testén, tüdején keresztül maga a Ház, a kővé nemesült Család lélegzik. Amely nevekbe, szimbólumokba, ceremóniákba burkolózik, mint maga Állam, amely láthatatlanul is őrködik a polgárok biztonsága felett. És amely - a tempomhoz hasonlóan - garancia egyfajta halhatatlanságra is. Ez amúgy nem teljesen szívderítő életstratégia, de hogy valamilyen stratégia, az kétségtelen. Modell, életminta. Egy Terv, aminek a megvalósítását az épített környezet elvárja tőled. Természetesen a modern építészet is képes sugallni bizonyos életformákat. De immár valódi meggyőződés nélkül. „Elég vicces lenne, ha kipróbálnád.” „Nem volna kedved pár napig belekóstolni?” Úgy gondolom, a mai építészetből az Utópia, vagyis a Remény ellentmondást nem tűrő üzenete hiányzik.

3. Természetesen nagy örömmel csodálom a tévében mutogatott, szita-kötőkhöz, tengeri kagylókhöz hasonló, nemesen egyszerű vagy rafináltan csodálatos házakat. De engem inkább gyönyörű díszletekre emlékeztetnek, nem emberi lakóhelyekre. El sem tudom képzelni, hogy lehet az ilyen csodapalotákban tartósan berendezkedni. Mindig úgy képzem, hogy ezeknek a házaknak a lakói esténként hazatérnek a két szoba összkomfortba, mérgelődnek a csöpögő csapok, a rosszul záródó ajtók miatt, és reggel visszatérnek az „otthonaikba”, hogy fogadják a fotósokat és az irigy látogatóikat. De nem tudok vakon elmenni egy másfajta törekvés mellett: a lányom éjjel-nappal videókat bámul, hogyan kell lombházat építeni, rossz csónakokat spéci lakóhajóvá átalakítani, sárból kunyhót építeni... Ugyan miért akar lombházat építeni egy kislány, aki Budapest II. kerületében lakik? És mi szüksége van egy sárkunyhóra, mikor az (olcsóbb) szállodát is ki tudjuk fizetni (vagy nem tudjuk, de azt hisszük, ki kéne... mert ez a normális). A lányom és a tízéves barátai, barátnői szemében az ideális ház egy héj, amit az „útra” magukkal viszünk, és ami a szükségleteinknek megfelelően változik. Egy lakóhajó vagy egy sátor. Aminek a funkcióját, a helyét, a rendeltetését bármikor megvál-

toztathatjuk. De ami mindig a miénk marad, ezért érdemes rá vigyázni. Megbecsülni, mint egy paripát vagy egy griffmadarat.

Íme, az örökösen úton lévő, senkihez, semmihez nem tartozó ember ideális lakóhelye. A ház, mint egyfajta társ vagy használati tárgy.

Szégyen, nem szégyen: tetszik nekem.

BARABÁS MÁRTON

képzőművész

A kérdésekre naplószerű választ tudok csak adni. A terület módszeres kutatása kívül esik a napi képzőművészeti gyakorlatomon.

Bernáth Mária Rippl-Rónairól írt könyvét olvasom sokadszorra. (Szemtől szemben sorozat, Gondolat Könyvkiadó, 1976.) A 107. oldalon írja, hogy az Andrássy Tivadarnak épített ebédlő a második világháborúban megsemmisült. „Igen nagy vesztesége a magyar iparművészetnek, hogy az ebédlő – egyes daraboktól eltekintve – a második világháborúban elpusztult. El az üvegablakok, a mennyezet, a bútorok, az edényeknek és hímzéseknek nagy része. Így Rippl-Rónai e heroikusnak nevezhető tette, a magyar iparművészet történetében külön fejezetet érdemlő sokrétű tevékenysége torzóként maradt ránk. Ő e pusztulást már nem élte meg, őbenne – akkor, mikor legfontosabb lett volna számára a biztatás, hiszen egyben haza vezető útját is biztosította volna – az itthoni meg nem értés végezte el pusztító munkáját.” Két éve a kaposvári Róma-villában a hallgatóimmal láthattuk a rekonstruált ebédlőt, benne a megmaradt eredeti elemekkel, tárgyakkal és hímzett faliképpel, immáron nem töredék műtárgyegyüttesként. Nem szokás dicsérni az építészeti rekonstrukciókat, de egy olyan helyen, ahol az építészeti, iparművészeti csúcsteljesítmények, épületegyüttesek után sokszor csak romhalmaz maradt, jó tudni, hogy a töredékekből egész lehet ismét. Ilyen felújítás és rekonstrukció fejeződik be a Párisi Udvarban, ahol 25 évig éltünk. Ott lakva nem reméltem, hogy ilyen szinten helyreállítható lesz ez a különös épület. A VI. kerületben sétálva örömmel látom, hogy egy-egy szecessziós épület eredeti szépségében megújult. Az eklektikus-szecessziós házak közé már a harmincas évek végén, a negyvenes évek még építeni képes első harmadában sok, a Bauhaus tanulságait kamatoztató ház bekerült. Barátaink laknak a Bajcsy-Zsilinszky köz nemrég felújított egyik épületében. A lépcsőházban, és beszélve az eredeti liftbe, de a lakásban is az átgondolt, tartalmilag-formailag kiérlelt, ma is korszerű épített tér élményét élhetjük át. Nem csak az eklektika nyújt a múlt építészeti elemeivel való találkozást, de időutazás ez is, egy sajnálatos módon megszakadt építési-építészeti világba. De mintha a súlyos operáció után a város bizonyos részeiben újraéledne ez a megszakadt, sokáig folytathatatlannak tartott kultúra. A XIII. kerületben, a Madarász utcában, a Dagály uszoda környékén látok hasonló szellemiségű lakóépületeket. Éles a kontraszt a korábban ugyanitt épült panelházak és ezek között. (Lásd a Forgács utca 70-es évek elején és az ezredfordulón épült házait.) Az óbudai úgynevezett Faluház lapos tetejét sátortetőként fedik a naplemek. Egyszerre funkcionális tárgyak és egy több évezredes építészeti

megoldásra, a sátortetőre utaló formák. A színdinamikai rendbetétel után már nem csak a szélcsatornába beálló épületmonstrumnak látszik ez az épületsor, de lehetőségnek is. Sok ember kívül-belül feljavított, kiegészített, jobb életlehetőségét jelenti.

1986 körül Virág Csaba tatabányai Közművelődés Házának színdinamikai tervét nyertem el meghívásos pályázaton. A negyvenöt fokos csíkos bordázású, hosszan elnyúló betonfalat farkasfog motívummal, felhőket, tengertérképet is idéző lebegő, sátortetőre emlékeztető elemekkel tagoltam. Az épület végébe – ahogy a Bauhausban is gyakran alkalmazták – egy nagyméretű korong került, benne világórával, Budapest helyett Tatabánya időviszonylataival. A ház belsejében a keskeny panel-modult kazettás alapra került festménnyel bontottam kisebb egységekre. Megpróbáltam az artikulációs szintet emelni, a rögzített (épített, festett) látványt részletgazdagabbá tenni. A tatabányai pannó és a külső színdinamikai megoldás rimel egymásra. Ezek alapján folytatták a helyiek a terület díszburkolatát, ebből készítették az épületnek logót. Szervesült a környezetbe, kovászként működött. Aztán jött egy építész csoport és mindent félretett. Hiába olyan a logó, amilyen, hiába a falat folytató díszburkolat, a házban lévő kép, a korábbi építészeti-képi gondolat. Jobb lett a ház, igényesebb megoldásokkal gyarapodott, de elmaradt a korábbiak folytatása, akár csak idézet, utalás szintjén is.

Egy közös barátunk révén láthattam a Bölcsészkar helyén rekonstruált, új építészeti tartalommal bővült épületet, amit Golda János építész tervezett és mutatott be egy szűkebb érdeklődő csoportnak, amihez csatlakozhattam. A ház alapkaraktere nem változott meg, de belülről számos alapvetően új lehetőséggel gyarapodott. Hasonló építészeti tervvezetésen nézhettem végig a négyes metró állomásait, bennük az új muráliákat és a szobrászat ihlette építészeti megoldásokat. Fontosnak tartom a Bálna épületét és Ekler Dezső Tölgyfa utcai épületét és környezethez illeszkedését. Az első kérdésre válaszolva, ezt a négy produkciót emelném ki a közelmúlt terméséből. Az Iparművészeti Múzeum Lechner emlékkiállításán (tervezte Demeter Nóra építész) láttam az Iparművészeti Múzeum új szárnyának a terveit. Számos kiváló, funkciót gyarapító új megoldást tartalmaz a terv, de a díszítőművészet, iparművészet szinte teljes száműzése jellemzi. A nyers, üres betonfalak elmennének egy Váci úti irodaháznál, de az iparművészet, a kortárs design múzeumánál az üres falak a spontán (anarchisztikus) díszítőművészetnek, vagyis a graffitinek tárják oda magukat. Elgondoltató, hogy a graffiti, a tetoválás hihetetlen népszerűsége miből fakad. Nincs-e valami összefüggés a díszítetlenség, az épületek sivársága és e között a spontán ön- és környezetalakítás között?

Drámainak tartom a MOME új szárnyának a bornírt díszítetlenségét, fekete, rideg, provokatív tömbjét. Az 1954-ben épült, Farkasdy Zoltán tervezte régi épület még reagált a korábbi zuglígeti villaépületekre, bár nem a kor legprogresszívabb, nálunk a fordulat éve után megszakadt építészeti kultúrához kötődött, de jó épület. Az építészeti történetéről is szól. Van a mostani MOME-hez vezető úton egy privát kerítésszakasz, ami az új, lecsupaszított szárny vizuális kritikájaként is felfogható. Ez az új szárny ellentétpárja, három kerítésszakaszban elbeszélve. Van, lenne

tehát, aki tudna és akarna olyan összművészetet létrehozni tehát, amilyen a Zeneakadémiában, az Iparművészeti Múzeumban megvalósult. Biztos vagyok abban, hogy azok között, akik az Iparművészeti Főiskolán és új nevén a MOME-n diplomáztak régebben vagy a közelmúltban, képesek lennének az építészekkel együttműködve olyan kortárs összművészetet létrehozni, ami túlmutat a rossz értelemben vett minimalizmuson, az építész önző önmegvalósításán vagy a megrendelő pénztelenségén, évekre érvényes szellemi radikalizmusán. Pázmándi Antal, Baliga Kornél, Hegedűs Ildikó, Bojti András neve jut eszembe hirtelen. De sorolhatnám a nevét azoknak, akikkel érdemes lenne konzultálni, akiket meg kellett volna pályáztatni egy ilyen irányt mutató épület tervezése kapcsán.

CSEH ANDRÁS DLA

építész

Nagykorúság

a térbeli folyamatos későn érés margójára

Gyerekcipő

Gyorsan örökölhetetlenségig elkopik, de pont az összes benne lépett lépéssel vagyunk előrébb vagy máshol. Amikor megkaptuk, elég nagyok voltunk, hogy magunktól felvegyük. Kicsit csónak volt, meg is voltunk sértődve, hogy miért nincs tökéletesen testre szabva. Nem igaz, hogy a 21. századig nem jutott el oda a világ, hogy ezt megadja nekünk! Türelmetlenül topogtunk benne, de megtetszett a topogás és elfelejtettük, hogy lötyög; csutig húztuk a fűzőt, elindultunk és menet közben néha tánclepedéseket fejlesztettünk. Segítettek ebben a klippek, főleg a Weapon of Choice.¹ Minden használható, de kezdjük magunkkal.

Otthonvesztés

Az eddig is belakott világ értelmetlenné vált a folyamatos interpretációban. Mint amikor érthetlenségig ismétlünk egy szót, kiveszik a struktúra mögüle. Ha már száz éve bűn a dísz,² akkor miért csináltunk mindig azt, délután, születésnapra, karácsonyra, nyári táborokban – bűnözni tanítottak volna? Most pedig a törvény másik oldalán tanulandó az undor. A kényelmi naivságból őrzött gyermeki nyelv kerékbe török az írás és a kiejtés közötti összehozhatatlan szakadékban, a szent szövegek átértelmeződnek.

Tenyér

Amikor lelép az összeizzadt papírról, hogy szinte mindegy honnan, de vízhólyagot szerezzen. Mert ahhoz mozgatni kell a dolgokat, áthelyezni a tömörséget, hogy kilyukadhasson a helyén a világ és beáramolhasson a tér. Közben még a hátnak is jót tesz, ami elsápadt a sok ülésben. Értelmet nyernek a részletek, mert nullhézaggal semmi nem találkozik és ki kell találni, hogy e mikro-csúnyaságok hogyan lehetnek természetes pórusokká a lábazat és a tetőgerinc között, az ereszcatornáról nem is beszélve. A napon színünk lesz, a szálkától indulataink, az anyagtól tanuljuk a természetes különbözőséget; emberiesedünk.

Arc

Egyedül nem megy. Túl nehéz az áthidaló, túl sok a tervlap, meghúzzhatatlanok a vonalak és meghatározatlan a tervezési program. „Akkor csináljuk együtt!” – de arcodban szembejönnek a „Miért létezel?” és „Miért ölsz meg?” lévinasi kérdései,³ így megint meginog minden. Kapcsolatban elviselhetetlen az önértéktelenség, vákuumban pedig értelmezhetetlen az önérték. Mégis orvosnak vagy parasztnak kellett volna mennem. Persze egy idő (és némi kipróbálás) után kiderül, hogy ott is minden ugyanolyan – illetve mi vagyunk ugyanazok. Az van, hogy szeretem, innentől meg bele lehet halni. Szóval minden a legnagyobb rendben, csináljuk, ketten, sokan, együtt és nevetve. Beszélgetni kell, néha mámorosan is, akkor lesz közös nyelvünk, aztán megy.

Pénz

Az nincs.

De pont elég.

Holnap

Az időjárás-előrejelzés szerint még tart a jó idő. Ha jobban megnézzük, elkényeztetett ficsúrok vagyunk: pont akkor kaptuk meg a válságot, amikor leginkább növekedni tudtunk. Sőt, amikor minden bizonytalanná vált: a történelem során talán először kimondták apáink (közül a bölcsebbek), hogy fogalmuk sincsen, és viszonylag könnyen felszabadíthatunk öröklött görccseink alól. Mehettünk minden irányba, térben és diszciplínában, hogy hátha valahol több a fény vagy van tennivaló. A prizma által szétbontott minden pászma belefért, külön-külön és együtt is. Terveztünk és építettünk, tanultunk és tanítottunk, mindent saját lépésekben. Most egyszerre nő minden és csábítóan nagyok egyenként is a fűrtök, az eddig vállalt összes pedig elbírhatatlannak tűnik. Mégis. Uram, add meg nekünk az egészséges mohóságot, hogy ne eggyel akarjunk jóllakni, különben elveszünk a dimenzióvesztésben!

Ma

Úzzuk az élő hagyományt. Az éjszakázásokét és a végzetes hivatásérzetét, hogy ebben emberek élnek majd. Keressük az egyensúlyt vagány karakter és gyengéd szolgálat között a folyamatosan változó gravitációs mezőben. Kötőtpályás nomádokként ki-be járunk közegek határán, az úton túli otthonvágy poggyászával. Kiszabjuk és belakjuk tereinket és keressük a helyeket, meglévőket és újakat, amiket tovább lehet majd adni. Próbáljuk kordában tartani a hálót, aminek szövésénél egyáltalán nem gondoltunk a fenntarthatóságra, hiába koptatjuk ürességig a témát. Mindeközben új szavakat tanulunk és találunk ki, legalábbis így éljük meg. És élvezzük.

ERHARDT GÁBOR

építész

A kortárs építészet kapcsán az ember egyfelől örvendezik, hiszen a nemzetközi építészeti honlapokra gyakorlatilag óránként felkerül egy-egy értékelhető minőségű épület. A világ talán még sosem volt ilyen gazdag. Ugyanakkor féltő, hogy az építész, illetve annak mediális prezentációja napjainkra a szórakoztatás kategóriájába csúszott.

Természetesen az építész, mint művészeti ág, nehéz „műfaj” erőteljes alkalmazott jellege miatt. Van megrendelő a maga „sajátos” igényeivel, van építési szabályrendszer, gazdaságosság és van építőipari felkészültség. A legmagasztosabb gondolat a legegyszerűbb gondolkodású emberek munkája által kap lehetőséget a megvalósulásra.

Örök vesszőparipám, hogy az építészet egyik legnagyobb gondja, hogy nem része a közbeszédnek. Az átlagember számára még ma sem tiszta, hogy az építész tervez, épít, vagy mit is csinál. A vicces történetet idézve: hogy rajzolja meg a házat, ha az még nem épült fel?

Ahogy a gasztronómia vagy a bor világában egy magára valamit adó embernek illik minimális ismeretekkel rendelkezni, úgy az építészettel teljes *terra incognita* a laikusok számára. Nem része a kultúrának, ha innen nézem.

Ez a „kulturálatlanság” a potenciális megbízókra is igaz. Napjaink elanyagiasodott világát tudomásul véve, bennem is gyakran felmerül a kérdés, hogy ugyan miért költene valaki arra többletpénzt, hogy a háza igényesebb megjelenésű legyen a legszükségesebb minimumnál. Talán éppen a kultúra, a kulturáltság miatt. Ha az építészet a mindennapi kultúra része lenne. Ha a viszonyulásuk az építészethez tovább terjedne az egyszerű, magyarázat nélküli ítélethozatalnál: „ez tetszik, ez meg nem tetszik”. „Ki volt az a barom, aki tervezte/engedélyezte/építette/kifizette ezt a szörnyűséget?” Szól a kérdés a napjaink építészeti közéletét (csupán látens módon) foglalkoztató épületekről.

Az építésznek, válaszul ezekre a megnyilvánulásokra, egyszerűbb a meg nem értett művész pózát felvenni, mint folyamatos „népnevelésbe” kezdeni. Így válik a potenciális megbízóból, azaz a hétköznapi emberből a szakma számára műveletlen bunkó, akit (kis túlzással) megalázó érzés kiszolgálja. Így a (magukra valamit adó) építésznek szép lassan formai elefántcsonttornyot építenek maguk köré és keresik annak a pár tízezer embernek a megbízásait, akik vevők a modern, up to date építészetre.

A fentiek a jobbik és jóval ritkább forgatókönyvről szólnak. Az esetek többségében az építész egyszerű feladata a megbízói igények feltétel nélküli kiszolgálása. A magyar ember „én házam az én váram” mentalitása egyszerűen nem teszi lehetővé, hogy bizzon az építészen, akivel nincs klasszikus megbízói kapcsolatban. Elanyagiasodott és felgyorsult világunkban a tervező kiválasztása leginkább pénz kérdése. Nincs idő az összecsiszolódásra, mert CSOK határidő van, pályázati leadás van és még sorolhatnám. Az állandó időhiány is az építészetnek a kultúra részévé válása ellen hat.

A világ napjainkban a számok bővületében él. Elsősorban pénzügyi szempontból, de amúgy is jellemző, hogy amit nem lehet egzakt számok-

kal kifejezni, meghatározni, de leginkább szabályozni, az a szubjektum furcsa, ingoványos világába tartozik. Ezzel párhuzamosan megállapítható, hogy Magyarországon az utóbbi majd' egy évszázadban egy sajátos hiánygazdaság alakult ki. Kis túlzással élve: mindenből hiányt szenvedünk. Nem csak a pénzből, de elsősorban abból.

Hiánycikk az idő, ebből kifolyólag a gondolat, a kigondoltság, de legfőképpen és mindenekelőtt a bizalom. Ez az építészet területén is mérgezőleg hat és fogalmam sincs, hogy hol kellene kezdeni ezen állapot felszámolását. Az egymásra utalt, egymással együttműködni kénytelen szereplők között áthatolhatatlannak tűnő falként ott feszül a bizalmatlanság...

A kortárs építészet – feltételezéseim szerint – jóval színesebb annál, mint amit a mainstream média prezentál belőle a szakma, illetve a laikusok felé. A média homogenizáló törekvései miatt az építészet területén is a ma divatos Facebook-os véleménybuborékhoz hasonló zárt információs világ alakul(t) ki. A laikusok ebben a világban nem tudnak tájékozódni. Nehezen tudják eldönteni, hogy melyik minimalista épületcsodáért kell(ene) lelkesedniük. Így törvényszerűen a számukra érthető gagyi irányába tekintenek.

Magam sem értem pontosan, hogy mi az az erő, ami a magasépítészetet a világtörténelem 34.892. fekete téglaburkolatos, egyszerű tömegű, indifferens funkciójú épületének megvalósítására sarkallja. Miért nem szerepel a tervezési szempontok között az otthonosság, az illeszkedés, a szerethetőség?

A minimalista(!) modern építészet egyik legnagyobb hibájának azt tartom, hogy egy olyan hatalmas evolúciós lépésre kényszerítette a közízlést, amelyet az nem tudott meglépni. Ráadásul ezt forradalmi hevülettel, a teljességre törekedve tette. Így mára a közízlés egyfajta elnyomásban él, bármilyen furcsán is hangzik ez.

Ráadásúként a túlmediatizáltság miatt a kortárs építészet a nagy durranásra törekszik, illetve a feltétlen trendkövetésre. A házszerű házak tervezése ma már nem élvez megbecsültséget. E tevékenység most éppen a pomo és a populista (regionalizmus) kategória határán egyensúlyoz, szegény. Ez egy önerősítő folyamat, ami helyenként kimondottan groteszk példákat képes produkálni, például a honi építészeti díjak odaítélése körül. A lerongyolódott kertvárosi vagy vidéki milióban rettentő ellentmondásosan néznek ki ezek a kimódolt magasépítészeti alkotások.

Nem akarva belemenni napjaink politikai történéseibe, csak szórmen-tén említem meg a populizmus terjedésének jelenségét, ami gyökeresen változtatja meg az értelmiség szerepét, megbecsültségét. Tetszik, nem tetszik, ez az építészet területére is be fog gyűrűzni. Rosszabb esetben a jelenlegi, rosszul értelmezett szabadság továbbterjedését fogja eredményezni. Jobb esetben az építész tervezők és a közízlés kölcsönös közeledését is eredményezheti, ami nekem személy szerint hatalmas örömmre szolgálna.

Talán e folyamat számunkra, építésznek számára is megtapasztalható állomása a településképi arculati kézikönyvek készítése, illetve az erre alapuló településképvédelmi rendeletek tárgyi mellékleteinek készítése.

Személy szerint én egy hatalmas lehetőségként élem meg, hogy három, páratlan adottságokkal rendelkező település épített örökségével köthetek intellektuális és személyes kapcsolatot.

Ráadásul az EU-s forrásoknak köszönhetően – jelentős küzdelmek árán – lehetőségünk van ezen elméleti tudásanyagot tervezési gyakorlatunk kiindulási alapjává tenni, ami szerintem egy óriási kaland. Értékes épületek megmentésével fejlődő (vidéki) közösségeket szolgálunk, a Makovecz Imre által oly sokszor említett úri jókedv megtartásának lehetőségével.

FERENCZ MARCEL DLA

építész

1. Az emberek felkészültebbé váltak építészetből.

Ma már többen érteni vélik.

A digitális világ kitermelte a maga építészetét rengeteg kattintással a billentyűkön.

Feleennyi kattintással lesz pozitív hatás, hiszem.

Példát kell mutatni az ifjúságnak.

2. Az építészet kultúra.

3. A kortárs építészeti fogalmat szakmabeliek állítottak fel építészeti mércéként, megfelelési kényszerbe kergetve a valódi alkotókat.

Az építészet nem futhat versenyt az idővel. Bölcsőbb és megfontoltabb.

KRIZSÁN ANDRÁS DLA

építész

1. Az elmúlt korok és társadalmi rendszerek során sokat változott az épített környezet minőségének fogalma, az építészet eredeti jelentése, sőt magának a civilizációnak a viszonya a körülöttünk lévő, teremtett világhoz. A reneszánsz óta az ember egyre több isteni jelentést követelt magának, és tereink, építészeti alkotásaink nagy részét is emberi tartalommal próbáljuk helyettesíteni. Városainkat többé már nem a német kölni dómhoz hasonló, gigantikus katedrálisok és templomtornyok uralják, hanem paloták, igazgatási épületek, kereskedelmi központok és hatalmas infrastrukturális beruházások. De ebből még nem következik, hogy a szó klasszikus értelmében vett építészet, mint művészet megszűnő tevékenység, mert az építészetnek az *arche* szerinti tartalma és jelentése, a „vezérlő irányelv” még akkor is megmarad, ha helyette más megfontolások és érdekek kerültek előtérbe. A koncepciózás, a vizionálás továbbra is az alkotó folyamat lényege, és szekularizált világunkban sem képzelhető el építészeti tevékenység az „elv” (*arche*) működése nélkül.

Bár az ipari forradalom, és a modernitás kibontakozásával ebben a tevékenységben is elindult az egész civilizációra jellemző specializáció, az építészet lényege, központi magva mégis állandó: az emberiség

és a társadalom számára differenciált használatra terek, térrendszerek létrehozása, alkotása.

Ezért nagyon fontos, hogy a 20. század során fokozódó specializáció után, a 21. században az építészetben újra hangsúlyt kapjon a szakmák közötti kreatív együttműködés. A korábban elhatárolódó területek újbóli és újszerű összekapcsolódása, az együttműködő szakterületek átjárhatóságának igénye. Ez a világban már látható trend nem az építészet ellenére, hanem azzal együttműködésben bontakozik ki. Nem idegen az építész hivatás lényegétől, hanem éppen teret ad neki, mivel az építész szakma tradicionálisan és a jövőben is komplex látásmódot igényel.

2. Az építészet az emberi kultúránk legalapvetőbb megjelenési formája. Az emberiség kultúrtörténete szorosan összefügg az építészet kultúrtörténetével. Ezt a jelentéstartalmat az emberi civilizáció évezredek története során számtalanszor bizonyította és képviselte. A filozófusok között, Platónról kezdve egészen Hegelig, sokan tartják az építészetet minden művészet közül az első művészetnek, ami életünket és egyetemes civilizációnkat leginkább meghatározza, és eredetét tekintve szorosan összefonódik minden minőség forrásával, az isteni abszolútummal.

A Nemzeti Építészetpolitika kifejti: *„Az építészet közvetlenül meghatározza környezetünk minőségét, ezáltal az emberi lét méltóságát. Az építészet alakítja a közlést, hat a közérzetre és formálja a kultúrát, ebből a szempontból rendkívül fontos társadalmi kohéziós erővel bír. Az építész helyet és szellemet teremt, így lesz a természeti és épített környezet a nemzeti kultúra szerves része.”*⁴ Az európai nemzetek identitásuk megteremtéséhez, megjelenítéséhez jelentős építkezéseket, kulturális beruházásokat hívnak segítségül, melyek kiemelkedő kulturális/építészeti értékkel bíró épületei és valódi szimbólumai nemzeti identitásuknak, kultúrájuknak. Az építészeti alkotások, főleg az egymáshoz és a természeti környezethez való viszonyukat vizsgálva, olyan művészi alkotások (műalkotások), melyeken keresztül saját kultúránkat tudjuk megérteni.

3. Az építészet olyan képi megjelenítése, belső kifejeződése (imaginációja) a szabad gondolatnak, ami arra törekszik, hogy megvalósuljon és a külső valós világban is pozitív változást hozzon létre. A jó építészet gyógyító építészet. Ezért a kortárs építészet legfőbb feladata, hogy ne csak elvegyen, ne csak megsebezze a tájat, hanem az építéssel egyidejűleg egy új egyensúlyi állapotot is kialakítson, új értelmezést adjon a környezetnek, jelentéstartalmat hozzon létre. Rómának megvan a maga klasszikus Fóruma, Párizsban az Eiffel-torony, és ott van Londonban a Big Ben, Budapesten a Vár és a Parlament. A társadalmi élet színterei ezen „emlékhelyek” köré csoportosulnak. Bármilyen megváltozhat, de az ember igénye és törekvése, hogy az identitásérzését és érzelmi jólétét az építészetben próbálja kifejezni, és azzal összefüggésbe hozni, az nem. Úgy látszik, a szépség, és minőség, mint viszonyulásunk a dolgokhoz olyan művészeti fogalom, ami ma is hozzátartozik az építészethez. Személyes énünk és környezetünk között az építészet, az „architecton” az a közvetítő, „vezérlő elv”, ami valóságot, emberi dimenziókat és jelentést ad a körülöttünk lévő világnak.⁵

MAGYAR PÉTER DLA

építész

1. Műfaji alapkérdések feltevése helyett egyéni forma-kinyilatkoztatások zsákutcájában tévelygünk! Kiút: kutatni a magasrendűen egyszerűt és az időtlent.
2. Látványvezérelt világunkban az építészet lehet(ne) a legfontosabb eszköz a múlt, a jelen és a jövő egyidejű érzékeltetésére.
3. Jó lenne, ha épületeink megszabadulhatnának az évjárat jeleitől, és a kortárs-ság évszázadokra vagy többre is kiterjedhetne.

PINTÉR MÁRTON

építész

1. Mintha az oly nagyra becsült szakmánk az utolsókat rúgná. Kópiák, felcsinosított pillérvázak szerkezetek, a hely szellemének piaci alapú félremagyarázása, *regattás* munkaszerzés. A maguk fénykorában is alsó-középkategóriásnak ítélt századfordulós épületek műrégi replikája, közösségi rongyrázás és csocsóasztal egy definiálatlan kvantumfizikai térben. Mindezt persze áthatja egy végtelenül álszent, konfrontációtól mentes köldöknézegetés is, ahol túldimenzionált kérdésköröket keresztbetett lábbal próbálunk megfejteni, hogy aztán dacosan nyugtázhassuk: legalább beszélünk róla.

Ezeket a problémákat érezni kell, és komfortzónánkon kívül helyezkedvén újrafeltalálni a szakmát. Ehhez kell egy hang, azt követni kell és amint megszületett egy koherens, de kellően absztrakt alapfelvetés, akkor mindenki mehet, amerre lát. A hangok alakulóban vannak, a piacra beágyazódott szereplők egyre kényelmetlenebb helyzetbe kerülnek.

2. Még nem. Egyelőre csak piaci kultúra. Ideje volna a tőlem–nekem diskurzust feloldani, és a kulturális szerepvállalást egyéni szinten magunkra vállalni annak érdekében, hogy az építészet túldimenzionáltságából adódó zárvány átszakadjon. Ne küzdjünk többé az ellen, hogy a szakmánk közérthető legyen. Mert ha az lesz, diskurzus is lesz. És ha a diskurzus adott, akkor a kultúrának is megágyaztunk.

3. Individualizmus mindenek felett, tehát mindent. Vagy ha feltételezzük, hogy a vélemény szubjektív tény – tehát mindenki a maga karakteréhez mérten határozza meg az építészeti hitvallását – és az individuumok egymást ignorálva párhuzamosan önmegvalósítgatnak; az esetben egy jókora semmiként is értelmezhetjük. A sok mini-hitvallás azt eredményezi, hogy bár valamennyi szereplő pontosan ugyanazt csinálja, mégis mindenkinek „a jó édes anyját”. Másnéven kisstílusú, provinciális és protekcionista. A „mindenkori kortárs” építésznek lassan bedobják a törölközőt.

PUHL ANTAL DLA

építész

1. Több, a korral foglalkozó írás kiindulópontja, hogy a rendszerváltás felkészületlenül érte az országot. Hasonlóan váratlanul érte a változás az építész társadalom nagy részét is, akik a „mindent lehet” kategóriájára egyszerűsítették le a szabadság fogalmát. Ez a hatalmas réteg az, amiből az egyéni stílusok kinőnek, de ez a réteg az is, mely egy ország építészeti összképét meghatározza. Ez az igen széles réteg nem „sűrűsödik” semmilyen külső hatásra, mert nem követ semmilyen alapvető értékviselkedést, csak az építészeti „felszínnel” foglalkozik, a „mélységekig” nem tud, és nem akar lehatolni, mert a piac egyik arctalan szereplőjévé válik, akinek gyorsnak és hatékonynak kell lennie. A szabadságot csak mint kötetlen tájékozódási lehetőséget tekinti, s örül, hogy a világban látott tendenciákat formailag szabadon interpretálhatja, annak megértése nélkül, csak a felszínen. Ezzel a felszíni tetszetőséggel eluralja az ország építészeti képét. Célja a gyors eladhatóság, jelszava: mindent a megrendelőért. A megrendelő viszont (nagyon gyakran egy úrgazdag réteg) a művészetek, és így az építészeten is teljesen iskolázatlan. Egyetlen célja külsőleg rövid idő alatt behozni azt a „lemaradást”, ami a nyugati polgári és tőkés réteggel szembeni hátrányát jelenti. Ennek a rétegnek nagyrészt nem volt polgári háttere. Most teremtette meg a tőkét, és hozzá a nemlétező polgári, vagy még súlyosabb esetben nemesi múltját, és ehhez az „álarcosbálhoz” az építésznek nagy része a megfelelő díszletet szolgáltatja és még ma is szolgáltatja.

Ebből az „arctalan” építész tömegeből emelkednek ki azok a számomra mértékadó és követendő egyéni utat járó építészek, akik felelősséget éreznek a társadalommal szemben, s akik építészetében az etika megelőzi az esztétikát.

2. Mit is jelent a civilizáció és mit a kultúra? Más-más nyelvterületeken mást és mást értenek e fogalmakon. Az angol és francia nyelvterületen a civilizáció az anyagi és szellemi értékek összességét jelenti. (művészet, technika, anyagi fejlődés stb.) A magyar és német nyelvterületen a kultúra a szellemi értékeket jelenti. (művészet, filozófia, erkölcs, vallás stb.) A civilizáció gazdasági, technikai, politikai és társadalmi vonatkozásokat tartalmaz. Valószínűleg érdemesebb az építész kapcsán nem a németből átvett kultúrafogalommal operálni, hanem az angol tágabb értelmű civilizáció fogalmát használni, mely a társadalmi, gazdasági jellemzők mellett beleérti a kultúrát is. Vagyis egy olyan „gyűjtőfogalom”, mely egy közösségnek az egyén szocializációja során elsajátított normái, értékei és anyagi javainak összessége mellett beletartoznak a mindennapi és tudományos ismeretek, az ember alkotta tárgyi környezet és a művészeti alkotások is. Mivel e nagy „kosáron” belül a gazdaság, a technika, politikai (az azokkal kapcsolatos tudás) oldalára billen a mérleg, az építőművészetnek egyre csökken a jelentősége, alárendelt szerepet játszik, de nyomaiban még „őrzi a tüzet”. Az építész, ahogy azt Szalai András építész-művészettörténész fogalmazza, feladta „királyi művészet” státuszát. A kultúrapiar „összefüggő elkáprázatási” szisztémájának része

lett. Napjainkban mind az elmélet, mind a praxis folytonosan napra kész kell, hogy legyen. Úgy tűnik, hogy az elmélet és a praxis is csak gyors reagálásával tud hozzájárulni annak a hatalmi rendszernek a stabilitásához, amelyik a gondtalan örömet kívánja nyújtani polgárainak.

3. A kortárs építészet a maga jelenlétében létezik. A korstílus elmúlt, mert „kivonult” mögüle az egységes korszellem. Az addig egésznek gondolt részeire esett. Értékelése már nem képezhető el a klasszikus kánon alapján. Amit látunk az egy heterogén sokféleség. Solá-Morales ezzel kapcsolatban ezt mondja: „...a kortárs megismerés, beleértve a teljes huszadik századi építészetet is, többé nem értelmezhető lineáris folyamatként. Inkább többsíkú, formailag változatos, összetett tapasztalatként írható le...”⁶ Ezt, az egyéni stílusok által mutatott sokféleséget már nem lehet függőleges metszetekkel levezetni, csak vízszintes metszetekkel leírni. Egyéni stílusok vannak, melyek a „felgyorsult időben” párhuzamosan haladnak. Amikor a korszellem „terében” a különböző politikai, gazdasági hatásokra „mágnesesség” jelenik meg, akkor az egyéni stílusok egymáshoz közelednek, egyfajta sűrűsödés áll elő. Ezek az egyéni stílusok, mivel nem mutatnak mindenben azonosságot, már nem jelentkeznek a klasszikus értelemben vett iskolaként. A „mágneses erő” gyengülésével ismét eltávolodhatnak egymástól, hogy aztán más időben – éppen a másféle hatások miatt – másokhoz közeledjenek. Ezek a hatások, melyek e csomósodásokat létrehozzák, lehetnek globálisak, de lehetnek regionálisak is. Minél nagyobb a változásokkal létrejövő „mágneses erő”, annál kisebb számú, de nagyobb sűrűsödés áll elő.

Alapvetően talán két irány mégis megkülönböztethető: a Solá-Morales által megfogalmazott „gyenge építészet” és az általam ennek ellentétéként meghatározott „erős építészet”.

Mit takarnak ezek a fogalmak?

A „gyenge építészet” a múltat a jelen szűrőjén keresztül közvetíti a jövőnek. A helyhez kötődik, mert az a kollektív tudat egyik hordozója. Önmagát háttérbe helyezi; a sikere az, ha az építészeti közbeszéd részévé tud válni. Nem szempontja a szoros kapcsolattartás a hatalommal. A klasszikus építészeti elvek alapján, önmagából építkezik. Eredménye az összehasonlíthatatlanság.

Az „erős építészet” a permanens forradalomban hisz, jelszava az elszakadás és a haladás, az aktualitás. A helytől független, az épület egy tárgy, mely bárhol elhelyezhető. Önmagát előtérbe helyezi, nem kíván a közbeszéd részévé válni. A politika és a gazdaság részévé válva, annak diszkrét kiszolgálója. Az aktuális filozófia, technika, természettudomány, design stb. az eszköze. Célja és eredménye az összehasonlíthatóság.

A végére saját ars poeticám, T. S. Eliottól kölcsönözve: „...nem gondolom, hogy a költő feladata mindenáron, állandóan forradalmasítani a nyelvet. Nem lenne kívánatos, még ha lehetséges volna is a szakadatlan forradalom állapotában élni... a stílus és a versmérték állandó újszerűségének követelése éppen olyan egészségtelen, mint a megátalkodott ragaszkodás nagyapáink nyelvéhez. Meg van a maga ideje a felfedezésnek is, meg a szerzett föld kiaknázásának is.”

(Ezt a földet, amit legalább értünk, még messze nem aknáztuk ki teljesen. Más földjének csak a felszínét értjük.)

SOMOGYI KRISZTINA

vizuáliskörnyezet-kutató, építészeti kritikus

Az ezredforduló óta mi változott az épített környezetben?

Ma már nemcsak tudjuk, de számtalan hatásból érzékeljük is, hogy a Föld, mint élőhely, relatíve kisebb, veszélyeztetettebb és sérülékenyebb lett. 2000-ben 6.14 milliárd ember élt rajta, ma 7.64 milliárd.

2000-ben 46,5 % élt városban, ma majdnem 55%.

A városi kultúra ilyen mértékű növekedése azt jelenti, hogy a feladat az építészek számára is nőtt. Ma nagyobb, komolyabb, összetettebb felelőség építeni, mint korábban volt.

Ez akkor is így van, ha Magyarország lakossága csökken, ha a magyar vidék kiürül, ha egyes városainkban is egyre kevesebben élnek. A globális problémák hatása globális. Ha nem foglalkozunk velük, akkor a lokális problémáinkat sem tudjuk jól megoldani. A két dolog együtt van, nincs határ, nincs külön. Egy a bolygó.

Mit jelent ez a felelőség? Már a körkérdés megfogalmazásában ott a válasz. Épített környezet: ez az egy fogalom összefoglalja magát a változást, ami a fókusz az épületek megjelenéséről kitérít a ember és a fizikai valóság kölcsönkapcsolatára. Az építészet szocio-fizikai egységként való értelmezése jelzi a megváltozott viszonyt. Vetítsük magunk elé képként a témát! Az építészet szó hallatán házak jelennek meg a szemünk előtt: lenyűgöző, vonzó, meglepő avagy rideg, sivár, értelmezhetetlen épületek. Kinek-kinek milyen. A környezet szó kapcsán körbe kell forduljunk. Nincsen külső nézet. Benne vagyunk a képben. A környezet körülölel, és ez az ölelés lehet megnyugtató védelem, vagy lehet vészjósló árnyék. Nem a fizikai világ változott meg a legdrámaibb módon, hanem a kapcsolatunk vele. Ma a legfontosabb kérdés ezért az építészetben bizonyosan nem külső, esztétikai ítélet. Mert bár a szép és jó (etc.) házak létrehozása, meglátása és felmutatása továbbra is fontos (hogy saját munkámnál, az építészeti kommunikáció témájánál maradjak), de az egyes példák mellett a nagyobb léptékről is folyamatosan szükséges gondolkodni, ebben pedig új szempontok kapnak prioritást (élhetőség, biztonság, egészség, fenntarthatóság, személyes és közösségi identitás, kollektív emlékezet), amelyek nem feltétlenül és nem minden esetben szervesülnek mű-egésszé, névhez köthető alkotássá. Tágítva a megfogalmazást, a számomra izgalmas, felelőségteljes tervezés ma hangsúlyozottan nem tárgycentrikus, hanem folyamatorientált. Az ember alapvető igényei ma is ugyanazok (menedékre van szükség és távlatra, privát helyekre és közösségekre, csendre és hangokra), de a helyzet dinamikusan változik. A feladat azért lett összetettebb, mert az a környezet vált azzá, amiben ezeket az alapvető szükségleteket meg kell teremteni.

Egy komplex rendszerbe nehezebb pozitív hatással beavatkozni. Egyedül talán már nem is lehet. Az újonnan kialakítandó, innovatív, együttműködő stratégiákban hiszek. Az építő közösségekkel együtt dolgozó építész integrált gondolkodásában és NEM az előírásokban, kartákban, rögzített szabályokban, a szabad és kreatív gondolkodást gúzsba kötő mintákban. A párbeszédben és nem a szentenciákban. A gondol-

kodó közösségekben.⁷ Az ezredforduló óta bekövetkezett változás egyik pozitív hozadéka a hálózatos kommunikációs rendszerek kialakulása, ennek kapcsán a (spontán) kialakuló új közösségek megléte. Az egyes emberek közreműködő, tudásmegosztó, folyamatszerűen megvalósuló együttműködésében érdemes bízni, nem pedig az intézményesült, reprezentált struktúrákban, amely izolált tudás- és érdekkategóriák logikája mentén hierarchikus rendben érvényesíti önös szándékait.

És hogy mi az új, hálózatos tudásmegosztás hozadéka az építészetben? Pár pozitív dolgot, innovatív jelenséget emelnék csak ki, amelyek számomra fontosak. (1) A jól publikálható gigaprojektek mellett a szerethető kicsi projektek is láthatóvá váltak, bekerültek az építészeti diskurzusba. (2) Ehhez kapcsolódóan a kész mű mellett maga a csinálás folyamata, tehát az építés is érdekessé vált. (3) Ebben az együttműködés új formái jelennek meg, a programalkotó beszélgetésektől a participatív építésig. Az építész szerep változik, a kontroll-gyakorló pozíció mellett a mediátori, együttműködő viszony is érték. (4) Nemcsak a centrumban lévő munkák, hanem a periférián alakuló környezet is a látókörünkbe került. (5) A régi mives épületek iránti tisztelet és a vadonatúj iránt érzett vonzás mellett megjelent egy harmadik viszony: a közelmúlt átlagos épített örökségének újrahasznosítása, a tovább-alakítás. Nevezzük mondjuk építészeti utógondozásnak azt, ahogyan a tervező a megbízói közösségekkel együtt alakíttatja, igazítja, „méretre szabja” a téri környezetet, akár új építés esetén is. (6) A klasszikus építészeti feladatokban is érzékelhető módosulás. A funkció, mint szempont árnyaltabbá vált. Egyrészt optimális esetben az építész nem egy fő funkcióra tervez, hanem számol a multifunkcionális, gyakran hibrid használattal, és magával a változással, másrészt a fizikai tevékenységen túl figyelembe veszi a pszichológiai szempontokat, a társas kapcsolatok igényeit, a kollektív emlékezet és identitás fontosságát. (7) Személyes elköteleződésből még egy nézőpontot említenék: a gyerekekkel való kapcsolatfelvétel fontosságát, az ő jelenlegi és jövőbeni igényei felé való fokozott odafordulást. Ennek csirái már érzékelhetők, hisz egyre többen foglalkoznak épített környezeti neveléssel, de a felvetés ennél tágasabb. Egy érv: az ezredforduló óta másfélmilliárd ember született; gondolkodásuk, neveltetésük, lét- és tudásigényük sajátos, hamarosan ők veszik át az irányítást. Hiszem, hogy ezzel érdemes foglalkozni.

Sokszor hallottam azt a megfogalmazást, hogy az építészet egyszerre művészet és tudomány, szabad kreatív alkotótevékenység és racionális mérnöki tevékenység kettőse. Ez a definíció így, ebben a formában már nem áll meg: az építészet ennél komplexebb, átfogóbb tevékenység, amely nemcsak az építészetről, hanem magáról az emberről, a kultúráról és az ökológiáról is feltételez sajátos tudásokat. Építeni annyi, mint integrált módon gondolkodni a jövőről. Az építész munkája lassan lebomló térbeli nyomot hagy, ami nemcsak az itt és ma élők életét formálja, hanem az egész környezetet, ahol hamarosan 8 milliárd ember és ki tudja, hány száz milliárd más élőlény keres magának méltó helyet.

SUGÁR PÉTER DLA építész

1. Magyarországon sok pozitív változás történt. A rendszerváltással eljött az építészeti szabadság időszaka is, megszűnt a bezártság. A piac versenyt generáló hatására sokszínű lett az építészet. Az is pozitívan hatott, hogy lecsengett a posztmodern formailag zavaros időszaka, és helyette visszafogottabb és lényegre törőbb építészeti világ alakult ki. A kísérletezés is nagyobb terepet kapott. Mindez egészen a válságig volt jellemző. Az új politikai kurzus központosító törekvései ehhez képest a visszarendeződést erősítik: eltűnnek a nyilvános pályázatok, és a szabad gondolkodás helyett a múltidéző rekonstrukció felé megy a „hivatalos” építészet. A kis- és középvállalkozások nem elég tökeerősek ahhoz, hogy országos szinten ennek ellensúlyaként minőségi és innovatív építészetet támogassanak. A multik nem vállalnak kockázatot, a maximális haszon-szerzés beszűkíti az építészeti lehetőségeket, ritkán adódik lehetőség valóban innovatív megoldásokra. A helyzet tehát az ezredforduló biztató indulásához képest romlott; ehhez hozzájárul még az is, hogy a kivitelezés színvonala hatalmasat süllyedt, a szakemberek nagy része külföldre ment, közben a forszírozott állami beruházások árnövelő hatására a kivitelezési árak a duplájukra emelkedtek, ami megintcsak csökkenti az itthoni építészeti lehetőségeket. A világban azok az előremutató tendenciák és kísérletek, melyek a civilizációnk legégetőbb társadalmi és környezeti kérdéseit feszegetik, egyelőre kisebbségben vannak, vesztésre állunk. Vissza kellene térni egy természetesebb és „szegényebb”, kevésbé pazarló építészet felé. De a legégetőbb kérdésekre az építészet nem tud választ adni: ezek társadalmi-politikai problémák. A jövőt tekintve nem vagyok optimista. Amúgy egyre inkább építészeti kérdéssé válik a digitális technika által megjelenő virtuális/analóg világ. Verseny van: a virtualitás nagy kihívás, ami az építészetben egy sokkal erőteljesebb formai-téri világ megalkotását gerjeszti. Persze a fogyasztói világ is gerjeszti ezt; egyre inkább tendencia a fogyasztó bámulatba ejtése, vizuális-téri hatásokkal való lenyűgözése. Hogy ez pozitív-e vagy sem, azt nem tudom, de hogy szórakoztató, az biztos.

2. Ahogy eddig, jelentős változás ezen a téren nem történt Magyarországon. Amíg az oktatáspolitikai környezetet nem emeli be a kötelezően oktatandó tárgyak közé (a funkcionális működéstől a használat kultúrájáig, nem feltétlenül elvont dolgokra gondolok), addig nem lesz változás.

Amúgy természetesen az építészet a kultúra része, de a technika, az ipar, tehát a civilizáció egyik alaptevékenysége, ezért a kulturális válságok kevésbé érintik: otthont, iskolát, templomot építeni mindig kell, még ha ezek technológiája változik is a korral. Lásd még az előző kérdésre adott választ.

3. Nem is igazán értem a kérdést. Ha provinciális szinten is, de én is ezt művelem. Amúgy bizonyos tapasztalatok birtokában és a kultúra egy magasabb szintjén egy építésznek – de számomra mindenképpen

– „kortárs” a teljes építészettörténet. Az embert minden tudja inspirálni. Persze, a legaktuálisabb kérdésekre a kortárs építészet próbál választ adni, de ez önmagában kevés. A „nagy kérdések” mindig előjönnek, és újra meg újra meg kell őket választani. A reflektivitás alapvető, a válaszokat soha nem kapjuk készen, a múltban felvetődött problémákat mindig újra kell értelmezni. A folyamatos újraértelmezés megkerülhetetlen. A kortárs építészet a leginkább az olyan építészetet jelenti, ami a legégetőbb, legaktuálisabb és a legáltalánosabb kérdésekre egyaránt reflektál. Művészeti szempontból a modernitás által felvetett kérdések most is teljesen aktuálisak, ebben az értelemben a 80-100 évvel ezelőtt adott építészeti válaszok továbbra is teljesen „kortársak”, akár csak a képzőművészetben vagy a zenében. Az építészet általában az adott kor legfejlettebb technikai-civilizációs technikáját használja, és ez állandóan előre viszi, illetve szinten tartja. Az építészet alaptevékenység, ezért mindig megújul, mindig kortárs, soha nem lehet válságban (lásd az előző kérdésre adott választ).

SULYOK MIKLÓS

művészettörténész, kurátor, építészeti író

1. Pozitív hatások? Előbb, azt hiszem, a szemünk előtt levő tényeket kéne tudomásul vennünk.

Tovább folytatódik, egyre gyorsulva, az ipari forradalmak óta tartó tendencia: eltűnőben a különbség épített és gyártott tárgyak között, mérettől függetlenül. Néhány éve, az egyik velencei építészeti biennálé dán pavilonjában egy építész tervezőiroda azt javasolta – az abszurditás és a valószerűség megfoghatatlan határán táncolva –, hogy többé ne építsük, hanem gyártsuk a házainkat. És szállítsuk őket a helyszínre. Mintha nem tévedtek volna. Ahogyan az ipari tárgyak nélkülözik a kézműves munka léptékét, házaink jó része is idő és beszéd nélküli, monofunkcionális, néma ufóvá válik. Ez mára annyira természetes, hogy sokan egyenesen értelmetlennek tartják az idő és az emlékezet kérdését fölvetni az építészetben. Már pszichofiziológiai hatása sincsen az épületeknek: a 18. századi Velencei Köztársaság ólombörtöneire emlékeztető, rideg, szürke, a testi érintést a lelki azonosulást taszító és félelemkeltő házak és enteriőrök uralják környezetünket. „Letisztultan” és „őszintén”. S a közönség örül neki. Nem merjük beismerni: hol nincsen semmi, ott nincsen semmi. Mindez persze nem a tervező építészek személyes hibája. Sőt, nem kis probléma, hogy ők lassanként kollektíve kiszorulnak a jövő alakításából, helyettük befektetők, politikusok, jogászok, marketingesek határozzák meg az épített környezetet. A kor szellemi úrját kifejező sima, szürke betonfal mérnöki esztétikája hatja át a budapesti négyes metró Piranesi metszeteiből kilépett, föld alá süllyesztett börtön-katedrálisat is. Az építészetre Magyarországon is nagy hatással van a pénz- és haszoncélú ingatlanfejlesztés logikája, a gyorsuló iramban sűrűsödő jogszabályrendszer és az építőanyaggyártó multik marketingje.

Világperspektívában azt látjuk: építészeti következményei is vannak a globális népvándorlásnak, soha ennyi ember nem lakott menekültá-

borokban, befogadó állomásokon és hasonló helyeken. Olyan telepek jönnek létre világszerte, amelyek nélkülözik bármiféle emberi kultúra kialakulásának lehetőségét. Lassan százmilliók élnek ott, ahogy nem akarnak, csupán kényszerülnek élni. Mindeközben a városok növekedésének folyamata, úgy tűnik, nem lassul, ami tovább tolja a Földet az ökológiai ellehetetlenülés felé.

Magyarországon pedig nem indult meg országos méretekben az, amiről a kétezres évek elején vélelmeztem a gyors kiterjedést: a paneles lakótelepek feljavítása. (Nem számítanám ide az energiahatékonyság növelése céljából, hungarocell-burkolattal megvalósított homlokzatburkolást.) A volt NDK területén jelentős eredményeket értek el a paneles lakótelepek élhető lakássá és településsé formálásában.

Magyarországon a konzervatív kormány jelentős ingatlanfejlesztési projekteket hajtott és hajt végre, mint a jelenleg is futó Liget és a Budavári palotát és a polgárvárost érintő Hauszmann-terv. A kulcsfogalom: hozzáférés a múltunkhoz.

2. Természetesen, mindig is az volt és az is marad.

Legjobban talán a műemléki épületekkel való bánásmód, a megóvás és az újjáépítés korábbi felfogásának változása fejezi ki, mennyire a kultúra része az építészet. A műemléképületben megtettesülő idő, kiváltképp a közösség saját múltjának szemlélete, folytatása kultúránk folyamatosságának záloga. Ma már Magyarországon is igény mutatkozik a helyi közösségek részéről egy-egy helyi műemlék „birtokba vételére”, éppen a saját múlthoz való hozzáférés természetes gesztusával.

Ide tartozik utolsó fölvetésem is. Mi lehet ma aktuálisabb és fontosabb egy építészettörténész számára, mint a formálódóban lévő Építészeti Múzeum ügye? Az utóbbi két évben olyan dolgok történtek ezzel az intézménnyel, amiről az elmúlt évtizedekben nem is álmodhattunk: a kormány Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ néven önálló költségvetési szervként alapította meg, a Magyar Művészeti Akadémia égisze alatt. Nem kevésbé lényeges, hogy ingatlant is rendelt hozzá, a budapesti Városligeti fasorban a volt belügyminisztériumi kórház hatalmas, pavilonos campusát. Tehát most már valóban csak a szakembereken múlik, hogy a Liget projekttel párhuzamosan a magyar építészet is a világ elé tárulhasson. Elsődleges természetesen a muzeális funkció, amely azonban a műfaj sajátosságából következően – az épületet magát nem lehet múzeumban kiállítani – itt különlegesen valósul meg. A kiállítások mellett ez a múzeum Magyarország építészeti emlékeinek hálózati központja is lehet. Párhuzamos jelenlétével az interneten megvalósíthatja a regionális építészeti múzeumi hálózatot. Mindettől nem elválasztható a kutatási funkció, amely immár digitalizálva is elérhetővé teszi a teljes gyűjteményt. Föltétlenül kialakítandó a múzeum didaktikai funkciója is, azaz a magyar építészeti képzési helyekkel való folyamatos és kiterjedt együttműködés, miáltal az építész hallgatók közel kerülhetnek a magyar építészet történetéhez. Végül, de nem utolsó sorban pedig a turisztikai funkció: a világörökségi terület látogatóközpontja lehetne a Magyar Építészeti Múzeum Városligettől két sarokra található campusa. A Magyar Művészeti Akadémia tagjaként is remélem, Akadémiánk felnő a feladathoz!

TÉREY JÁNOS

író

1. Bár változott volna jobban. A mai napig tart a – formatervezés szempontjából – két legsötétebb évtized, a nyolcvanas és a kilencvenes évek épített tájsebeinek eltüntetése vagy korrekciója. De ha számomra meghatározó új építményre gondolok, elég kevés jut eszembe Budapesten. A lágymányosi híd, a négyes metró, a bankház a Dózsa György úton, Reimholz várbeli vendégháza – pedig húszévesen olyan teremtő aranykorra vágytunk, mint a századforduló vagy a (legalább az építészetben) boldogító húszas-harmincas évek. A kompromisszumkényszer a legszomorúbb, mint a Duna-parti úszópalota esetében. Nagy terv, halvány és csonka megvalósulás.

2. Hát persze, hogy az. Majdnem mindannyian épületben lakunk és dolgozunk. Hogy mi a barbár pallérmunka és mi a művészet, hogy mi van építészetben innen és túl, ízlés kérdése is, de tény, hogy a környezet, amelyben élünk, mélyen meghatározza életminőségünket és közérzetünket, tehát a kultúránkat is.

3. Ihletet, például a Calatrava tervezte lisszaboni pályaudvar. Tavaly bejártam Zaha Hadid kultúrközpontját Bakuban. Tömeges holttér van, mégis erős benyomás. Több ilyen kívánok magunknak, s elsősorban nem a sztárépítésznek, hanem magyar fiatalok asztaláról.

TILLMANN J. A.

filozófus, esszéíró, egyetemi tanár

1. A mai para, meta, etcetera építészethez képest azt a minimalizmust méltányolom, amit John Pawson gyakorol. Nemcsak építészetében és alkotómunkájában, hanem létmódjában; gondolkodásában, esztétikájában, etikájában.

A világ építészetében az önismeret és a világismeret – a *természet tanulmányozásának útjai* (Paul Klee) – olyan új formákra és technológiákra vezethetnek, amelyekkel a geo-, a bio- és humánmorfológia szétágazó tendenciái talán újra nagyobb összhangba hozhatók. A tervezés és építés eszközei 3D-ben erre egyre több lehetőséget adnak.

Közvetlen környezetem Budapesten, a Tárkony utca, az utóbbi 30 évben épült be. A családi házak szinte mindegyike eltérő formajegyeket, esztétikát, építészetfelfogást mutat. Van posztmodern (nem egy a parasztkorok – báboskorlátos, úrhatnám – irányzatból), toszkán tájház, experimentális modern, és újabban egyre több neobauhaus téglá és kubus. Van köztük egy-két jó, sok közepes és egy egészen ócska. Különálló, sokszínűséget sejtető kulturális szigetvilágok állnak egymástól pár méternyire, a kerítések változatos stílvirágaival tarkítva.

A városi szövet új elemei és az új középületek hasonló stílusalkadatot és hasonló arányokat mutatnak. A nemzetközi áramlatok a helyi divatokkal kereszteződnek és viszont. A *díszletépítész* (Janáky István)

hulláma elült, de hatása alighanem hosszú távú. Akárcsak a Duna partján épült kazahsztáni jellegű kultúrházé.

A legjobb változások a köztérek és -parkok átalakulásában történtek; a megújított helyeken lehet jönni-menni, lenni.

2. Amikor egyszer Poitiers környékén kerékpároztam, feltűnt, hogy a falvakban nemcsak a házak, hanem még a fészerek is elég jól formáltak. A kifinomult formaérzék nemcsak hosszú és gazdag hagyományok kérdése, amint azt a finn tér- és tárgyformálás példája az utóbbi hét-nyolc évtizedben mutatja. Nem kevéssé múlik azon, hogy az adott elitet milyen minőség jellemzi; filozófiát taníthatnak-e középiskolában – mint Franciaországban –, vagy futballakadémiák sokasításán fáradoznak.

3. A mai építészet a tér költészetének művelésétől a természeti és emberi tényezők tervszerű semmibevételéig terjed. A sikerült, jól formált esetek, ha lakóházak, élhető tereket, kilátásokat, ha középületek, tágas, kül- és beltérek, új perspektívákat, léptékeket képeznek. Egyébként többnyire emberierőforrásraktárak, átjáróházak, konténerszállások, lakógyárak.

¹ Fatboy Slim: Weapon of Choice (Halfway Between the Gutter and the Stars, 2001)

² Adolf Loos: Ornament és bűnözés (Bécs, 1908) in: Adolf Loos: Ornament és nevelés, válogatott tanulmányok, ford.: Kerékyártó Béla, Terc, Budapest, 2004)

³ Emmanuel Lévinas: Etika és Végtelen. Beszélgetések Philippe Nemóval, (Éthique et Infini. Entretiens avec Philippe Nemo, Fayard/France Culture [Le livre de poche, biblio/essays 4018] Párizs, 1982)

⁴ Nemzeti Építészetpolitika, Preambulum, 2015

⁵ Frans Jeursen: Miről szól az építészet?

⁶ Ignasi de Solà-Morales: Gyenge építészet. in: A mérhető és a mérhetetlen. szerk. Kerékyártó Béla, Budapest, TERC Kiadó

⁷ Bizonyos értelemben ez a szöveg is közösségi jellegű, hiszen azokból a beszélgetésekből és írásokból táplálkozik, amelyek a BME Középülettervezési Tanszék 70. évfordulója kapcsán születtek és a 2016-2017-ben szerkesztett (szerk. Somogyi Krisztina, Klobusovszki Péter) KÖZÉP_Középületek közvetlen közelségben című könyvben szerepelnek.

A GO-ROUND ABOUT ARCHITECTURE

Reaching its 100th jubilee, the supplementary theoretical periodical of Hungarian architecture titled Utóirat / Post Scriptum was launched in 2001. As we intended to make this occasion a popular celebration, we addressed prominent professionals of Hungarian architecture and the wider sphere of Hungarian culture and invited them to answer a go-round question to survey their views on architecture, its role and situation here and now, as well as its future functions. We asked them three questions leaving them free to choose whether they want to answer any of them separately or more of them simultaneously, or even to refer to issues related to the topic which they find more significant. We are hereby publishing their replies.